

M. Jiříčka

JIRIČKA, M. (Praha): *Sociální a ekonomické indikátory životního prostředí*. Sbor. ÚVTIZ - Sociol. Zeměd., 19, 1983 (2) : 111-120.

Dosud byla spíše dávana do protikladu ekonomika a životní prostředí. Vytvoření integrovaného ekonomicko-ekologického systému vyžaduje převést obě sféry na jednotnou bázi. V celém světě je snaha převést problematiku životního prostředí na ekonomickou základnu, tj. vytvořit takový systém, aby se tvorba a ochrana životního prostředí uskutečňovaly prostřednictvím ekonomického systému. Zatím tomu tak není. Snaha udržet dobré životní prostředí je spíše výsledkem právních norem a správních opatření. Pro podniky bývá zpravidla nucenou přítěží. Tam by měl být především pochopen celospolečenský zájem na udržení dobrého životního prostředí. V článku je pojednáno o sociálních a ekonomických indikátorech životního prostředí a naznačeny možnosti jejich využití pro územní a oblastní plánování s využitím moderních metod k řízení územního rozvoje jako nástroje ochrany životního prostředí.

indikátory životního prostředí; reprodukce přírodních zdrojů; zóny venkovské krajiny; likvidace vedlejších produktů; umělé životní prostředí; územní plánování

Životní prostředí je složitý systém, ve kterém se realizuje a vyvíjí život společnosti. V posledních letech se v odborné literatuře objevují různé definice životního prostředí. Tak např. UNESCO přijalo v roce 1967 definici norského profesora Wika: „Životní prostředí je ta část světa, s níž je člověk ve vzájemném působení (interakci), tj. již používá, ovlivňuje a které se přizpůsobuje.“

Tato definice podle Boučka vyžaduje rozvedení, aby bylo jasné, že životní prostředí je:

- ta část světa, kde existuje lidská společnost;
- ta část světa, kde se rozvíjí lidská společnost při neustálé výměně energií mezi člověkem a přírodou;
- ta část světa, v níž žije společnost společenským životem.

Tento autor definuje životní prostředí jako „historicky se utvářející produkt vztahu člověka a přírody a vztahů člověka k člověku.“

Říha dospěl k názoru, že objektivní vědecky zdůvodněná definice životního prostředí by měla vyhovět souboru kritérií, z nichž nejzávažnější je:

- determinovat společnost jako součást životního prostředí;
- formulovat a být obrazem vztahu člověka k přírodě, jenž má postulat stálého dynamického vývoje, určeného permanentní výměnou energií;

M. Jiříčka

JIRÍČKA, M. (Praha): *Sociální a ekonomické indikátory životního prostředí*. Sbor. ÚVTIZ - Sociol. Zeměd., 19, 1983 (2) : 111-120.

Dosud byla spíše dávana do protikladu ekonomika a životní prostředí. Vytvoření integrovaného ekonomicko-ekologického systému vyžaduje převést obě sféry na jednotnou bázi. V celém světě je snaha převést problematiku životního prostředí na ekonomickou základnu, tj. vytvořit takový systém, aby se tvorba a ochrana životního prostředí uskutečňovaly prostřednictvím ekonomického systému. Zatím tomu tak není. Snaha udržet dobré životní prostředí je spíše výsledkem právních norem a správních opatření. Pro podniky bývá zpravidla nucenou přítěží. Tam by měl být především pochopen celospolečenský zájem na udržení dobrého životního prostředí. V článku je pojednáno o sociálních a ekonomických indikátorech životního prostředí a naznačeny možnosti jejich využití pro územní a oblastní plánování s využitím moderních metod k řízení územního rozvoje jako nástroje ochrany životního prostředí.

indikátory životního prostředí; reprodukce přírodních zdrojů; zóny venkovské krajiny; likvidace vedlejších produktů; umělé životní prostředí; územní plánování

Životní prostředí je složitý systém, ve kterém se realizuje a vyvíjí život společnosti. V posledních letech se v odborné literatuře objevují různé definice životního prostředí. Tak např. UNESCO přijalo v roce 1967 definici norského profesora Wika: „Životní prostředí je ta část světa, s níž je člověk ve vzájemném působení (interakci), tj. jíž používá, ovlivňuje a které se přizpůsobuje.“

Tato definice podle Boučka vyžaduje rozvedení, aby bylo jasné, že životní prostředí je:

- ta část světa, kde existuje lidská společnost;
- ta část světa, kde se rozvíjí lidská společnost při neustálé výměně energií mezi člověkem a přírodou;
- ta část světa, v níž žije společnost společenským životem.

Tento autor definuje životní prostředí jako „historicky se utvářející produkt vztahu člověka a přírody a vztahů člověka k člověku.“

Říha dospěl k názoru, že objektivní vědecky zdůvodněná definice životního prostředí by měla vyhovět souboru kritérií, z nichž nejzávažnější je:

- determinovat společnost jako součást životního prostředí;
- formulovat a být obrazem vztahu člověka k přírodě, jenž má postulát stálého dynamického vývoje, určeného permanentní výměnou energií;

- respektovat objektivně platné ekologické vztahy biofyzikálních faktorů a složek;
- vyjadřovat životní prostředí jako produkt činnosti společnosti;
- vyjadřovat životní prostředí jako produkt vztahů člověka k člověku, mající nesporný třídní charakter;
- zdůrazňovat stupeň poznání z hlediska historického vývoje společnosti;
- respektovat historický stav podmínek existence společnosti.

Ríha tedy doplňuje: „... historicky se utvářejícího otevřeného systému, formovaného jako produkt oboustranných vztahů společnosti a zdrojů přírody a vztahů uvnitř společnosti.“

Je zřejmé, že působením ekologických faktorů abiotických (fyziko-geografických), biotických (rostlinstvo a živočišstvo) a antropogenních (působení člověka) se vytvářejí ekosystémy, ve kterých probíhá výměna energií mezi živou a neživou částí přírody.

Vývoj lidské společnosti je v posledních obdobích nejmýrazněji charakterizován rostoucí ekonomickou aktivitou.

Rozvoj energetiky, průmyslu, chemie, zemědělství a dalších odvětví národního hospodářství znamená rostoucí nároky na přírodní zdroje, jejichž neusměrněné využívání může vést k vážným konfliktům mezi společností a prostředím. Proto je vážnou otázkou, jak využívat přírodních zdrojů v souladu s nezbytným růstem ekonomiky společnosti, ale též v souladu se zdravým životním prostředím.

Problematiku životního prostředí společnosti není možno oddělit od společenské práce, jež je ve vztazích společnosti a prostředí specifická, ani od vztahů uvnitř společnosti, jež ovlivňují její vývoj.

Všechny tyto problémy se v různé míře dotýkají také našeho státu. Vysoký stupeň ekonomického a sociálního rozvoje a značná hustota obyvatelstva na poměrně malém území s výrazně limitovanými přírodními zdroji, naléhavá potřeba plné potravní a co nejvyšší surovinové soběstačnosti a stejně naléhavá potřeba zajištění vysoké a trvalé produktivity krajiny, zachování její obytnosti a rekreační využitelnosti i uchování a obnovení místy narušené ekologické stability — to je soubor nároků a limitů, který vyžaduje koordinaci všech zájmů a jejich stálé upřesňování vzájemnou harmonizací.

V našem socialistickém státě je životní prostředí jedním ze základních faktorů, které určují socialistický životní způsob a ovlivňují životní úroveň.

SOCIÁLNÍ A EKONOMICKÉ INDIKÁTORY ŽIVOTNÍHO PROSTŘEDÍ

Péče o životní prostředí musí být zajišťována cílevědomě, plánovitě a komplexně jako nedílná součást rozvoje socialistické společnosti. Zahrnuje celý soubor činností, upravujících vzájemné vztahy mezi člověkem a okolním světem s ohledem na zabezpečování zdravých životních podmínek, ekologicky optimálního využívání krajiny a přírodních zdrojů i potřebné kulturní úrovně životního prostředí. S tímto zřetelem jsou do společenského reprodukčního procesu zaváděny metody a postupy, jejichž účelem je prohlubovat soulad mezi lidskými činnostmi

a prostředím, v němž člověk žije, a účinně předcházet škodlivým vlivům těchto činností.

Indikátor reprodukce, případně regenerace přírodních zdrojů zahrnuje veškeré přínosy a náklady investičního a provozního charakteru, jež přímo nebo nepřímo souvisejí s údržbou, rozšiřováním, obohacováním a zlepšováním kvality ovzduší, vody, půdního fondu, nerostných surovin a vegetace, včetně nákladů na výrobu náhradních produktů.

Výsledkem má být ocenění uvedených složek životního prostředí. Celá řada odborných disciplín musí přispět ke snižování, resp. k zamezení negativního ovlivňování životního prostředí. Mezi nimi má významné postavení socialistické právo. Aby mohlo plnit tuto funkci v plném rozsahu, musí ovšem systém právních norem upravujících životní prostředí splňovat několik základních předpokladů:

- musí být komplexní,
- musí plně respektovat složité interakce mezi jednotlivými součástmi životního prostředí,
- musí plně odpovídat všem současným potřebám rozvoje naší společnosti.

Československé právní normy vytvářejí v tomto směru značný prostor. Sladování všech aktivit z hledisek územně technických podmínek zajišťuje územní plánování, které vymezuje funkce území, jejich optimální uspořádání, stanoví zásady jejich výhledového rozvoje, určuje rozvržení a rozsah ploch pro jednotlivé hospodářské a společenské účely, řeší jejich organizaci a vymezuje způsob funkčního využití ploch i celkově vytváří předpoklady k zabezpečení souladu všech přírodních, civilizačních a kulturních hodnot v území, zejména se zřetelem na péči o životní prostředí a ochranu jeho hlavních složek (půdy, vody, ovzduší).

Otázky ekonomického rozvoje, sladování jednotlivých hospodářských aktivit mezi sebou a s možnostmi území řeší oblastní plánování. Oba tyto plánovací systémy mají prostřednictvím svých institucí na centrální, krajské i místní úrovni směřovat k dosažení optimálního řešení prostoru při respektování požadavků na ochranu a racionální využívání přírodního prostředí jako celku.

Právě tak všechny zákony a další právní normy, zaměřené na využívání a ochranu jednotlivých složek přírodního prostředí, ukládají institucím působícím v rámci resortů a odpovědným za jednotlivé složky respektovat vedle produkčních požadavků resortních plánů současně i zájmy mimoprodukční a celospolečenské. Zůstávají ovšem ještě některé otevřené problémy, které vyplývají z nedostatečné harmonizace požadavků na přírodní prostředí s ekologickou únosností krajiny.

Významná role připadá v tomto směru tvorbě naší venkovské krajiny, jejímž typickým rysem je její výrazná polyfunkčnost. Ve venkovském prostoru dochází nejen k zajišťování zemědělské výroby, ale jedná se současně i o rozhodující území z hlediska utváření vnějšího životního prostředí všech našich sídel, odehrává se zde převážná část dopravy, jsou zde stále častěji situována nejrůznější tranzitní vedení a technické stavby všeho druhu. Současně je venkovská krajina jedinou

naší rekreační rezervou a možností, kam je možno umístit celou řadu stále narůstajících zájmových činností obyvatelstva.

Polyfunkčnost naší krajiny není novým jevem, mění se pouze kvantita a kvalita těchto vlivů. Prohlubující se intenzifikace všech lidských hospodářských činností po druhé světové válce znamená i nebývalý nárůst významných územních střetů. Je proto akutním ekonomickým a sociálním problémem zónace území, řešená nikoliv z hlediska úzce resortních hledisek, ale i z vyšších společenských pohledů. Rozptýlená zeleň byla vždy konkrétně funkční a z této funkčnosti proto vyplývají ještě dnes tři důležité závěry pro nové koncepce krajinné zeleně. Jsou to funkce biologické, jejichž posláním je zajišťovat biologickou stabilitu území a jeho vzestupný vývoj v tomto smyslu.

Druhou funkcí rozptýlené zeleně je její posílání kulturně společenské. Tato funkce se bude ještě podstatně rozšiřovat jednak s ohledem na růst volného času a nové formy životního způsobu lidí, a také s ohledem na specifický význam estetiky při formování současného člověka.

Třetí funkcí venkovské krajiny a jejího systému rozptýlené zeleně budou speciální hospodářskotechnické úkoly. Bude to např. celý systém hygienicky a mikroklimaticky účinných výsadeb, produkce dřevní hmoty na nelesních půdách, doprovodná zeleň technických staveb a zařízení, produkce ovoce apod.

Kromě těchto základních funkcí je třeba při navrhování výhledového systému rozptýlené zeleně respektovat zásadu prohlubování intenzity její působnosti. Jde o princip kumulace více krajinných funkcí v jedné a téže výsadbě na základě zajištění konkrétních potřeb toho kterého území.

Intenzita působnosti krajinné zeleně je klíčem k úspoře půdy a prostředků na její realizaci a údržbu. Intenzivně působící systém rozptýlené zeleně musí vyplynout z komplexního rozboru území a nemůže být řešen náhodně.

Technické a zemědělské zásady při navrhování rozptýlené zeleně mají nesporný vliv na ekonomické, ale i sociální důsledky. Byly zpracovány podklady pro komplexní zónaci venkovské krajiny z aspektu kulturně společenských funkcí zeleně (Mareček 1971). Návrh předpokládá celkem čtyři zóny:

A. Zóna výhradně kulturně společenských funkcí zeleně a krajiny. V rámci celého jejího území je vyloučena veškerá hospodářská činnost, resp. tato činnost má zcela vedlejší, doplňkový charakter. Jediným posláním této zóny je její rekreační využití s maximálním uplatněním estetických a hygienických funkcí zeleně. Jde zpravidla o plochy méně vhodné pro uplatnění velkovýrobních zemědělských technologií a pěstování speciálních kultur.

Základním předpokladem pro vytyčení této zóny je její územní situování v poloze, která navazuje na rekreační potřeby, dané koncepcí rozvoje sídel řešené oblasti.

B. Zóna kombinovaných kulturně společenských, zemědělských a biologických funkcí zeleně a krajiny. V rámci celé zóny se kombinuje kulturně společenské, speciální zemědělské a speciální biologické využití ploch. Zóna má zpravidla prostorově funkční návaznost na sídla trvalého cha-

rakteru. Jedná se o funkční útvary území, umožňující rekreační přístupnost sídel do zemědělsky využívané krajiny. Pro tuto zónu jsou vybírány zejména plochy nevhodné nebo méně vhodné pro velkovýrobní zemědělské technologie (údolní plochy, svahy, návrší apod.), avšak současně krajinářsky a rekreačně atraktivní (vodní plochy a vodoteče, zajímavé přírodní lokality, vyhlídkovost a intimita apod.). Na zemědělské půdě budou přednostně uplatňovány drnové fondy, víceleté pícniny, vybrané atraktivně působící speciální plodiny (slunečnice, mák, len, řepka, okrasné dřeviny apod.) a podporován širší sortiment zastoupení tradičních zemědělských plodin. Pro veškeré zemědělsky využívané plochy bude stanoven samostatný statut komplexní chemizace ve smyslu jejího podstatného omezení, resp. určující závazné kvalitativní, kvantitativní a časové limity.

Pro systém rozptýlené zeleně se předpokládá v maximální míře využití domácích dřevin a těch, které mají nejtěsnější vztah k původní fytoocenóze. Celou soustavou opatření se mají vytvářet podmínky pro maximální čistotu všech vodních ploch a vodotečí.

C. Zóna speciálních kulturně společenských a širších hospodářských funkcí zeleně a krajiny. Území vyžaduje mimořádné krajinářské úpravy, existuje zde větší podíl technických staveb a zařízení všeho druhu (typické pro příměstskou krajinu), které si vynucují krajinářskou úpravu ze dvou důvodů. Je to potřeba estetického stmelení prostředí jako celku a řešení některých negativních vlivů těchto zařízení pomocí zeleně (hlučnost, prašnost, vodohospodářské a ostatní hygienické poměry apod.).

Zóna navazuje zpravidla vždy na okraje sídel, na trasy frekventovaných komunikací atp.

D. Zóna speciálních zemědělských funkcí zeleně a krajiny. V této zóně se jedná o plochy s přednostním využitím pro zemědělskou činnost, která zde má prioritní postavení. Veškeré krajinářské úpravy se podřizují přednostním zájmům zemědělské výroby a obecně biologickým potřebám území, které vytvoří zpětně jeden ze stěžejních předpokladů jeho biologické vhodnosti pro zemědělskou činnost samotnou. Nejedná se o území zemědělství „obětované“, ale zemědělstvím racionálně (ne v rozporu s biologickým vývojem krajiny) obhospodařované.

Do oblasti likvidace vedlejších produktů jako dalšího ekonomického indikátoru životního prostředí zahrnujeme veškeré přínosy a náklady investičního a provozního charakteru, které souvisejí s likvidací nežádoucích pevných, tekutých a plyných odpadů, jakož i hluku. Jde především o zařízení přímo redukující uvedené faktory, dále o opatření vedoucí ke změně samotného zaměření výroby a spotřeby. Do této oblasti lze zařadit i instalaci a provoz měřicích a kontrolních zařízení.

Komplexnost pojetí ochrany prostředí vyžaduje kromě ochrany vod a ochrany ovzduší také ochranu území (půdy a krajiny) a ochranu biocenózy před škodlivými vlivy odpadních látek. Problematika ukládání odpadů má proti ostatním činnostem chránícím životní prostředí ještě složitější postavení. Věnování pozornosti odstraňování a účinnějšímu využívání domovních odpadů patří mezi výslovně uvedené úkoly hlavních směrů hospodářského a sociálního rozvoje ČSSR na léta 1981 až 1985.

Při tvorbě životního prostředí měst a sídlišť má mimořádnou důležitost odstraňování tuhých komunálních odpadů. Naléhavá potřeba řešení likvidace tuhého komunálního odpadu (TKO) je především v sídelních regionálních aglomeracích, a to zejména z těchto důvodů:

— produkce odpadů enormně narůstá v souvislosti se stoupající životní úrovní obyvatel a růstem městského obyvatelstva, obalové techniky apod.;

— komunální odpady představují potenciální zdroj nákaz pro lidi a zvířata, nejsou-li dodržovány hygienické předpisy;

— odstraňování je stále obtížnější a nákladnější z důvodů vysoké intenzity využívání území a nepřipravenosti území absorbovat větší množství odpadů;

— vhodných prostorů pro skládkování odpadů v blízkosti jejich zdrojů ubývá, což se bude projevat zvýšením nákladů na likvidaci, daným růstem přepravních vzdáleností a investic na ochranná opatření.

Předpokládá se, že do roku 2000 stoupne množství tuhého komunálního odpadu v průměru na cca 200 kg/obyv. ročně ze současných 170 kg/obyv., přičemž objemová hmotnost klesne z 230 kg na 180 kg/m³. Likvidace tuhých komunálních odpadů spadá do působnosti národních výborů a jejich podřízených organizací. Řešení likvidace TKO v zásadních otázkách značně přesahuje dosavadní možnosti organizací národních výborů a stává se významným celospolečenským úkolem. Podle mého názoru by měly plánovitě pomoci také podniky. Koncepční řešení těchto otázek by se mělo stát také součástí vypracovaných podnikových plánů kádrového, personálního a sociálního rozvoje, včetně sdružování finančních prostředků s národními výbory, a v příslušné kapitole i součástí oblastních plánů.

Bude také nutno věnovat více pozornosti výstavbě závodů na likvidaci TKO, spojených s výstavbou kompostáren. Nejrozšířenější formou likvidace TKO je u nás skládkování, které z hlediska investičních i provozních nákladů je označováno jako nejvýhodnější.

Tuhé komunální odpady, a to i přes veškerá možná reálná opatření (zpracovatelské závody, sběr druhotných surovin, možnosti využití odpadových obalů z plastických hmot ke spalování apod.) budou i nadále vyvolávat územní požadavky na jejich ukládání. Tato skutečnost zvyšuje nároky na územní plánování, které musí počítat nejen s plošnými potřebami pro skládky všeho druhu, ale také vytvářet podmínky pro snižování nežádoucích i mimoekonomických efektů, vyplývajících z výběru místa pro skládky.

Lokalizace skládek TKO již nyní vyžaduje spolupráci řady odborů okresních národních výborů, příp. činnost za tímto účelem sestavených komisí. Pro lokalizaci skládek je vhodné aplikovat obecnou metodiku lokalizačních prací, používanou Terplanem při výběru lokalit pro investice s územně technickými nároky a důsledky. Využít je možno i metodiku průzkumu skládek, zpracovanou Stavební geologií Praha, a metodických pokynů pro skládkování TKO Výzkumného a vývojového ústavu místního hospodářství Praha.

Umístění velkokapacitní skládky TKO je složitý územně technický problém, při jehož řešení je nutno brát v úvahu zejména možné důsledky na životní prostředí. Vedle problematiky ochrany podzemních vod vystává u uvažovaných lokalit řada společných územních problémů, ja-

ko je ochrana ložisek nerostných surovin, zemědělského půdního fondu a následné začlenění skládky do okolní krajiny, vyžadující úspěšnou zemědělskou rekultivaci. Jedním ze závažných faktorů pro hodnocení řízených skládek je možné nebezpečí výluhů ze skládky do povrchových a podzemních vod. Technická opatření k podstatnému omezení kontaminace vod jsou nejvyšší položkou v pořizovacích nákladech.

TVORBA UMĚLÉHO ŽIVOTNÍHO PROSTŘEDÍ

Do této velmi široké oblasti jsou zahrnuty veškeré náklady a přínosy investičního a provozního charakteru, jež souvisí s výstavbou a přestavbou sídel, s rozvojem a vazbami jednotlivých funkčních aktivit: bydlením, občanskou vybaveností, výrobními pracovišti, dopravou, technickým vybavením, sadovými úpravami a rekreací. Poněvadž složky životního prostředí jsou vázány na konkrétní území, nabývá na významu ocenění území, resp. jeho potencialu jako rovnocenného faktoru růstu, a to vedle tradičních faktorů práce a materiálních nákladů. Vytvořením ekologicko-ekonomického systému vystupuje tedy do popředí širší pojetí ekonomického růstu, zahrnující jako rovnocenný faktor jak ekologické cíle, tak území.

V socioekonomickém subsystému životního prostředí se musíme nutně zabývat vedle vývoje počtu obyvatelstva také jeho rozložením a hustotou, demografickou strukturou, sociální i ekonomickou strukturou obyvatelstva, mechanickým pohybem obyvatelstva, jeho zdravotním stavem, ale také těžbou nerostných surovin, rozvojem průmyslu, dopravy, vodním hospodářstvím, zemědělstvím, lesnictvím, možnostmi rekreace i rozvojem sídel.

Socioekonomický subsystém na rozdíl od přírodního systému může fungovat pouze za podmínek neustálého dodávání energie a hmoty lidskou činností. Je to subsystém řízený, který sice má jisté prvky autoregulace, ale vyžaduje neustálé řízení člověkem. Současné fungování socioekonomického subsystému vyžaduje nepřetržitou výměnu hmoty a energie s přírodním subsystémem. Správná činnost přírodního subsystému je proto pro socioekonomický subsystém nezbytným základem. Jinak dochází v systému krajinné sféry k závažným poruchám.

Při těžební, příp. skládkové činnosti dochází k dlouhodobému odnámání zemědělské půdy, která může být navrácena zpět (dočasné odnětí), nebo ke změně kultury na neplodné, lesní nebo vodní plochy (trvalé odnětí). Důležitým prvkem, který se podílí na způsobu záboru, je délka odnětí včetně potřebné doby na technickou a biologickou rekultivaci. Podle těchto hledisek je možné rozdělit způsoby odnámání zemědělské půdy pro skládkovou činnost na následující typy odnětí zemědělské půdy zemědělské výrobě (Patejdl 1974):

— Dočasně odňatá plocha s délkou odnětí do 12 let zůstává součástí ZPF a po dobu vynětí je vedena ve zvláštní evidenci dočasně vyňatých ploch. Při rozšíření původní činnosti o nový záměr, popř. o skládkovací činnost navazující na těžbu je možné počítat s prodloužením dočasného záboru o dobu potřebnou pro novou činnost.

— Dočasně odňatá plocha s dobou nad 12 let

je vyjmuta ze ZPF, musí se však dodržet předepsaný způsob rekultivace na zemědělskou půdu.

Pásmo hygienické ochrany (PHO) pro ochranu okolí před negativním působením skládky je řešeno individuálně. Obecně je třeba vycházet z maximálního požadavku hygienické služby (stanovení PHO I. třídy, tj. 500 a více m od nejbližšího osídlení). Při správné technologii řízeného skládkování nevyvolává sládka většinou hygienické závady ani u nejbližší zástavby. Spíše vzniká otázka zvýšené hlučnosti z přepravy odpadků a na vlastní skládce z provozu těžkých mechanismů.

Splnění hygienických požadavků musí také pomoci zajistit provozní řád skládky. Ochrana prostředí spočívá:

- v péči o snižování prašnosti používáním málo prašných nebo zvlhčených materiálů na zahrnování odpadu, popř. kropením skládky za použití prostředků proti prašení (např. chlorid vápenatý);

- v opatření proti požárům (vedle hasicích přístrojů musí být velkokapacitní skládka vybavena pevným nebo přenosným potrubím na vodu k hašení;

- v zamezení úletu papíru apod. (oplocení, přenosné ploty, čištění okolí);

- v zamezení přemnožení hmyzu a hlodavců a stahování ptactva (hutněním, zahrnováním odpadu a deratizací vhodnými prostředky);

- v zamezení šíření pachů a hnilobných procesů na povrch skládky (řádným provozem, tj. udržování co nejmenšího otevřeného pracovního pole a jeho neprodlené uzavírání inertním materiálem);

- v opatření proti obtěžování okolí hlukem, především ve vedení příjezdových a odjezdových tras, v provozně dopravních i provozně organizačních opatřeních).

ŘÍZENÍ ÚZEMNÍHO ROZVOJE — NÁSTROJ OCHRANY ŽIVOTNÍHO PROSTŘEDÍ

V podmínkách současně probíhající technické revoluce, růstu ekonomického potenciálu, růstu investiční činnosti, růstu počtu obyvatelstva a jeho potřeb, růstu nároků na území a na všechny přírodní zdroje stává se racionální využití území oborem stále komplexnějším a technicky, ekonomicky, sociologicky a architektonicky náročnějším.

Všechny tyto různé požadavky a potřeby řízení i koordinace různých činností v území zajišťuje územní i oblastní plánování. Územní plánování musí být soustavnou činností, jejímž úkolem je racionální a kulturní využití a harmonické uspořádání území, a to nejen sídel, ale také krajiny, přírodních i lidských zdrojů a stavebních fondů.

Vytváří se i soustava informací o stavu a podmínkách řízení s cílem vytvořit „integrováný informační systém o území“. Jeho koncepce předpokládá integrováný sběr dat o území a navazující jejich automatizované vyhodnocování.

Použití výpočetní techniky v této oblasti se nemůže omezit pouze na sběr a vyhodnocování získaných dat. Vytváří se základ pro modelování různých prvků území, vyhodnocování různých plánovacích úvah v komplexních dopadech do ostatních prvků území apod.

Řízení územního rozvoje musí reagovat na trendy vysoké dynamiky ekonomického rozvoje ČSSR, které trvale vyvolávají vysoké nároky na

využití území. Musí uplatnit takové metody a postupy, které podstatně posílí koncepční stránku činnosti orgánů územního plánování na všech řídicích úrovních a pomohou všestranně zracionalizovat výkon funkcí územního řízení i dalších forem regulace činností dotýkajících se funkčního využití území.

Také řešení problémů našeho životního prostředí, které jsou vyvolány rozvojem techniky, dopravy, výrobních sil apod., se stává stále složitějším a těžším. Proto usilujeme o komplexní řešení. Snahy o řešení problémů tvorby životního prostředí je možno charakterizovat z hlediska vlastní techniky, kdy dokonalým technickým řešením je možno předcházet vzniku negativních jevů (znečištění ovzduší, vody, hluk, doprava). Na druhé straně je možno řešit problémy celkovou koncepcí tvorby i funkce životního prostředí ve snaze předcházet vzniku negativních jevů již samotným uspořádáním prvků v území.

Na základě našich i zahraničních zkušeností z vývoje matematických modelů a jejich praktického využití v územně plánovací praxi byla vytvořena generální koncepce, která předpokládá tento postup:

V první fázi se zaměřit na vývoj informačního systému o území, který bude základním prostředkem racionalizace územně plánovacích činností, protože jeho realizací se zabezpečí:

— koncentrace různorodých údajů potřebných k tvorbě informací o stavu území;

— použití výpočetní techniky k hospodárnému uchování rozsáhlých fondů, údajů a jejich automatizované zpracování do formy účelových informací, odpovídajících současné metodice územního rozhodování;

— efektivní uplatnění progresivních metod (matematických modelů) řešení různých situací a postupný přechod k automatizaci zpracování jednotlivých částí územně plánovací dokumentace.

Je možno konstatovat, že první fáze v podstatě již proběhla, když byl vyvinut Informační systém o území a byly ověřeny možnosti jeho komplexní realizace.

Druhou fází tvoří vlastní realizace (budování údajové základny) databank informačního systému o území a další vývoj se orientuje na výzkum metod zpracování územně plánovací dokumentace, a to tak, aby se vytvořily účelové programy.

Zemědělský výzkum má k dispozici řadu údajů, které se mohou stát součástí databanky pro uvedené účely. Je také k dispozici množství údajů ze sociologických výzkumů zemědělství a venkova i údajů ekonomických. Jejich využití může přispět ke komplexnosti stanovených cílů v rozvoji životního prostředí.

Literatura

MAREČEK, J.: Ekologické soustavy hospodaření. In: Ekologie krajiny. Praha, Terplan 1971.

PATEJDL, C.: Zemědělská rekultivace výsypek z oblastí narušených průmyslovou činností. [Zpráva.] Zbraslav, VÚM 1974.

Došlo dne 18. 7. 1983

ИИРЖИЧКА, М. (Прага): Социальные и экономические индикаторы окружающей среды. Sbor. ÚVTIZ - Sociol. Zeměd., 19, 1983 (2) : 111-120.

Обычно экономика приводится в противоречии с окружающей средой. Для создания интегрированной экономическо-экологической системы обе сферы следует свести к единой базе. Во всем мире явны стремления перевести проблематику окружающей сферы на экономическую основу, т.е. образовать такую систему, в которой создание и охрана среды осуществляются посредством экономической системы. Этого пока не происходит. Стремление сохранить удовлетворительную среду обитания — скорее результат правовых норм и административных мер. Для предприятий все это — как навязанный балласт. Именно в них должен быть понят общественный интерес в сохранении хорошей окружающей среды. Рассматриваются социальные и экономические индикаторы среды, возможности их применения в территориальном и областном планировании с помощью современных методов управления развития территорий как средства охраны окружающей среды.

индикаторы окружающей среды; воспроизводство природных ресурсов; зоны сельской местности; ликвидация побочных продуктов; искусственная среда обитания; территориальное планирование

JIRIČKA, M. (Praha): *Social and Economic Indicators of the Environment*. Sbor. ÚVTIZ - Sociol. Zeměd., 19, 1983 (2) : 111-120.

Until recently economy and environment have been considered as factors standing in contradiction to each other. The formation of an integrated economico-ecological system requires a common basis for both. There are world-wide efforts to create a system in which environment formation and protection would be carried out on an economic basis. This is not the case for the time being: efforts to keep a good environment rely on legal rules and administrative measures rather than on economic stimuli. As a rule, farms consider their duty to protect the environment as a burden although they should respect the over-all societal interests in conserving the good environment. The social and economic indicators of environment are described and the possibilities are suggested of their use for territorial planning and regional planning, including the use of modern methods for the management of territorial development as a means of environment conservation.

environment indicators; reproduction of natural resources; zones of rural landscape; disposal of by-products; artificial environment; territorial planning

Adresa autora:

Ing. Miroslav Jiříčka, CSc., Rakovnická 157/9, 161 00 Praha 6 - Ruzyně
